

Jantine C. Hemrica, *Kind-zijn tussen opvoeding en recht. Een grondslagenonderzoek naar kindbeelden in discussies op het grensvlak van opvoeding en recht*. Antwerpen: Garant, 2004. ISBN 90-441-1600-2, 108 blz., € 15,90.

Wanneer 'het belang van het kind' in het geding is, werpen uiteenlopende deskundigen zich op als vertegenwoordigers van dit belang. Zelfs wanneer kinderen competent worden geacht voor hun eigen belangen op te komen, zijn het deskundigen die bepalen hoe, waar, wanneer en onder welke voorwaarden zij een stem krijgen in beslissingen die hen aangaan. In wetenschappelijke discussies over deze wettelijk vastgelegde voorwaarden reflecteren pedagogen, juristen, medici en andere wetenschappers op de vraag hoe 'het belang van het kind' in specifieke beslissingssituaties moet worden begrepen, alsmede op de vraag over welke 'competenties' kinderen moeten beschikken om als vertegenwoordiger van hun eigen belang te worden erkend.

In haar proefschrift doet Jantine Hemrica verslag van een grondslagenonderzoek naar de impliciete kindbeelden die achter deze invullingen van 'belang' en 'competentie' schuilgaan. Daarbij gaat haar aandacht in het bijzonder uit

naar een drietal discussiethema's op het grensvlak tussen opvoeding en recht: (1) de wenselijkheid en invulling van inspraak van kinderen in hun medische behandeling; (2) de wenselijkheid en invulling van inspraak van kinderen in echtscheidingsprocedures; (3) de wenselijkheid en inrichting van een apart jeugdstrafrecht.

In deze wetenschappelijke discussies mengen zich uiteenlopende deskundigen, die allen hun eigen argumenten en perspectieven inbrengen. Binnen een juridische benadering van het kind als (potentieel) rechtssubject zijn argumenten veelal gericht op de bevordering van rechtsgelijkheid, terwijl in de pedagogische benadering van het kind als opvoedingssubject vooral het welzijn en de ontwikkelingsmogelijkheden van het kind vooropstaan. Deze perspectieven laten zich niet zonder meer verenigen, maar staan in een spanningsverhouding tot elkaar.

Nog ingewikkelder is het gegeven dat pedagogen zich in discussies soms laten leiden door juridische perspectieven, terwijl andersom ook juristen soms een pedagogisch perspectief volgen. Hemrica stelt zich daarom bij elk van de onderzochte discussies de vraag welk perspectief dominant is, evenals hoe de verschillende perspectieven zich tot elkaar verhouden. Ten slotte vergelijkt Hemrica de vooronderstellingen die zij in de Nederlandse discussies aantreft met die in Engelse discussies over dezelfde vraagstukken.

Met haar onderzoek wil Hemrica niet in de eerste plaats een bijdrage leveren aan de argumentatie binnen deze wetenschappelijke discussies, maar het is haar bedoeling de impliciete grondslagen te expliciteren; de stilzwijgende vanzelfsprekendheden die door deelnemers aan deze discussies worden voorondersteld. Zij gaat daarbij grondig en geordend te werk; alle stappen en keuzes in de selectie van het onderzoeksmateriaal worden op een navolgbare wijze verantwoord binnen een filosofisch onderbouwde methodologie van grondslagenonderzoek. Haar schrijfstijl is zakelijk, helder en trefzeker.

De gereconstrueerde vooronderstellingen lijken soms erg voor de hand te liggen, maar in de meeste gevallen weet zij het opmerkelijke aan deze vanzelfsprekendheden bloot te leggen. Zo zal het niemand verbazen dat de competenties waarover kinderen moeten beschikken om als volwaardig rechtssubject mee te tellen in termen van begrip en inzicht worden uitgedrukt. Maar hoe vanzelfsprekend is het dat al deze competenties in de cognitieve sfeer liggen, terwijl er wetenschappelijke consensus lijkt te bestaan over het gegeven dat empathische vermogens en sociaal-emotionele competenties bij ingrijpende beslissingen evenzeer van belang zijn?

Daarnaast stelt Hemrica dat het allerminst vanzelfsprekend is dat deze competenties als *voorwaarden* gelden voor medezeggenschap of inspraak, al was het maar omdat deze voorwaarden niet aan volwassenen worden gesteld. Een andere voor de hand liggende conclusie die bij nader inzien minder voor de hand ligt is de stilzwijgende aanname dat 'het belang van het kind' niet in het heden maar in de toekomst gelegen zou zijn: 'het belang van het kind ligt in de voorbereiding op *latere* participatie in de samenleving en niet in de voorbereiding

door *huidige* participatie. Een en ander betekent dat 'het kind' in tegenstelling tot volwassenen met het oog op de lange termijn wordt benaderd' (p. 86). De vraag is nu of de kortetermijnbelangen van het kind hier en nu niet te gemakkelijk ondergeschikt worden gemaakt aan in de toekomst geprojecteerde ontwikkelingsdoelen. Het recht om kind te zijn dreigt te worden opgeofferd aan het recht om volwassene te worden.

De kracht van Hemrica's grondslagenonderzoek is dat haar analyse niet blijft steken in algemene kantttekeningen bij de gereconstrueerde vooronderstellingen, maar dat de concrete implicaties daarvan in haar conclusies worden betrokken. De suggesties die zij uit haar kantttekeningen laat voortvloeien, zijn vaak prikkelend en praktisch uitgewerkt. Interessant is bijvoorbeeld haar suggestie af te rekenen met de vooronderstelling dat er bij een echtscheidingsprocedure voor eens en altijd moet worden beslist over de voogdij en omgangsregelingen. Een procedure waarin beslissingen regelmatig (kunnen) worden herzien, doet volgens Hemrica meer recht aan de kortetermijnbelangen van het kind, en kan daarnaast beter rekening houden met de zich onvoorspelbaar ontwikkelende behoeften van het kind.

Ook ten aanzien van de competenties die noodzakelijk worden geacht om te kunnen participeren in besluitvorming, pleit zij voor een andere benadering dan de gebruikelijke voorwaardelijk-stelling: een vermeend gebrek aan competenties hoeft niet noodzakelijk een reden te zijn rechten op te schorten, maar zou juist aanleiding moeten zijn om het kind bij de uitoefening van zijn participatierechten te ondersteunen. Met deze suggesties levert Hemrica alsnog een materiële bijdrage aan de discussies. Daarin toont ze zich bovendien een gedreven pedagoog: veel van haar suggesties zijn gericht op het dynamischer en flexibeler maken van veelal eenduidige en statische juridische afwegingskaders. Aldus vraagt zij binnen de wetgeving ruimte voor verschillen tussen kinderen, verschillen tussen opvoedingscontexten en de onvoorspelbaarheid van de soms grillig verlopende ontwikkeling.

Maar of deze opties vanuit juridisch oogpunt ook aanvaardbaar zijn, valt te betwijfelen. Wordt met de introductie van deze contextafhankelijke variabelen het rechtsgelijkheidsbeginsel niet uitgehold? Hoe kan er vanuit een onafhankelijk juridisch perspectief nog worden geoordeeld over 'gelijke behandeling in gelijke gevallen' wanneer er strikt genomen geen gelijke gevallen meer zijn?

Met deze vragen raken we aan de rol en inzet van de onderzoeker zelf. Soms lijkt Hemrica als grondslagenonderzoeker een metapositie in te nemen wanneer zij als buitenstaander de verschillende perspectieven, onderlinge wrijvingen en impliciete vooronderstellingen op begrip brengt. Maar in de vraagrichting van haar analyses, conclusies en aanbevelingen toont Hemrica zich veeleer als pedagoog die het pedagogische perspectief herdefinieert en aandacht vraagt voor het belang daarvan. Op zichzelf is dat een nobel streven, maar deze 'bias' dreigt wel haar onafhankelijke positie tegenover de verschillende perspectieven te ondergraven. Is Hemrica niet veeleer als pedagoog te werk gegaan, die vanuit een overwegend pedagogisch perspectief de overige perspectieven onderzoekt en bekritiseert?

Opvallend is dat de conclusies van het onderzoek specifiek zijn dan de algemene onderzoeksvragen toelaten. Op enkele punten doen haar reconstructies van vooronderstellingen zelfs enigszins willekeurig aan. Overal waar je discussies volgt, zul je vooronderstellingen aantreffen. Maar vanwaar de specifieke interesse voor deze vooronderstellingen? Met de vooronderstellingen die zij expliciteerde en onderzocht, zouden andere onderzoekers tot volstrekt andere conclusies kunnen komen. Zij hadden bijvoorbeeld kunnen constateren dat competenties en belangen uitsluitend aan individuen worden toegeschreven, of dat belangen en competenties doorgaans instrumenteel worden opgevat. Deze 'onderbepaaldheid' in de relatie tussen discours en gereconstrueerde vooronderstellingen doet vermoeden dat het (niet-geëxpliciteerde) pedagogische engagementen zijn geweest die nader richting hebben gegeven aan dit onderzoek.

Hemrica's reconstructies van vooronderstellingen zouden dwingender en overtuigender geweest zijn als zij haar eigen positie en engagement als onderzoeker in haar onderzoeksvraag had geëxpliciteerd. Daarbij zou er meer aandacht kunnen zijn voor de maatschappelijke context van deze vraagstukken; de onderzochte discussies vinden immers niet in een maatschappelijk vacuüm plaats, maar ze worden sterk gekleurd door institutionele belangentegenstellingen en machtsconflicten.

Een contextuele benadering had bovendien meer inhoud kunnen geven aan de kindbeelden die Hemrica onderzocht, want die blijven in haar onderzoek tamelijk schematisch. Wellicht zijn termen als 'kind-zijn' en 'kindbeelden' in dit verband niet zozeer op hun plaats, aangezien Hemrica geen antropologisch onderzoek heeft verricht maar een discoursanalyse.

Ondanks het feit dat Hemrica niet beoogde een bijdrage te leveren aan de argumentatie van het wetenschappelijke debat, heeft zij met haar discoursanalyse toch een belangwekkende bijdrage daaraan geleverd door wrijvingen tussen juridische en pedagogische benaderingen van kinderen in gevallen van ziekte, echtscheiding en wetsovertreding bloot te leggen.